

УДК 338.439.5:639.2

© 2011

Загороднюк О.В., викладач

Уманський національний університет садівництва

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ РИБИ*Рецензент – кандидат економічних наук, професор, Заслужений економіст України А.Ф. Бурик*

Здійснено аналіз перспектив розвитку вітчизняного ринку риби. Обґрунтовано необхідність перегляду нормативно-законодавчої бази рибогосподарської діяльності з урахуванням потреб українського суспільства та інтересів суб'єктів господарської діяльності. Наголошується, що подальший розвиток ринку риби повинен базуватися на створенні дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування, державному стимулюванні розвитку інфраструктури ринку, посиленні контролю за якістю риби та рибної продукції, модернізації рибогосподарських підприємств, оновленні матеріально-технічної бази й підвищенні капіталізації підприємств.

Ключові слова: ринок, структура ринку, попит, пропозиція, ціна, ринкова інфраструктура.

Постановка проблеми. Риба та рибна продукція є цінною продовольчою продукцією, що відіграє значну роль у забезпеченні продовольством населення країни. Оскільки риба є джерелом забезпечення потреб людини у білках тваринного походження, а також вітамінів, мінералів, мікроелементів та біологічно активних речовин, то рівень її споживання залишається важливим показником рівня якості життя. Незважаючи на те, що за останні роки споживання риби і рибопродукції поступово зростало (у 2009 році становило 16 кг на особу), цього недостатньо для забезпечення фізіологічно обґрунтованої норми споживання, яка становить 20 кг на рік, у тому числі живої та свіжої риби – 5-6 кг. Для порівняння: у країнах Східної Європи, близьких до України за культурними традиціями та споживчими перевагами, цей показник становить 14 кг/люд. (в Іспанії – 38, у Норвегії – 50, в Ісландії – 90 кг/люд. за рік) [1].

Як бачимо, в нас є значні перспективи зростання даного ринку продукції. З огляду на це, подальший розвиток даного сегменту продовольчого ринку в державі передусім повинен спрямовуватися на подолання від'ємного балансу споживання продукції, й водночас підвищення експортного потенціалу рибної галузі, а також на збереження та підвищення якісних показників рибопродукції. Тому дана проблема наразі надзвичайно актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми.

Слід відмітити, що перспективам розвитку вітчизняного ринку риби і рибопродукції присвячені роботи П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса [6], П.П. Борщевського, М.С. Стасишена, Н.В. Алексіна, П.Т. Галасуна, А.І. Андрущенко, Р.А. Балтаджі, В. Мельничука, Е. Оболонцевої, Т. Теслюк [3], С.І. Алімова [4], Н.І. Смирнюк, І.В. Буряк, Н.О. Марценюк [5] та інших вчених.

У переважній більшості вказаних праць розглядаються загальні тенденції розвитку ринку риби і рибопродукції, стан експортно-імпортних операцій, та (певною мірою) питання ціни продукції. Крім вказаних особливостей, на нашу думку, досить важливими питаннями є також недосконалість нормативно-законодавчої бази рибогосподарської діяльності, джерело походження сировини, процес вирощування та відгодівлі риби, її транспортування до кінцевого споживача, якість продукції галузі.

Метою дослідження є аналіз перспектив розвитку вітчизняного ринку риби та обґрунтування необхідності створення дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування.

Матеріали і методи досліджень. Для вивчення цього питання була використана інформація Держкомстату та Державного комітету рибного господарства України, дані науково-дослідних установ, праці вітчизняних вчених. Дослідження проводили за загальноприйнятими в економіці методиками із застосуванням монографічного методу та результатів особистих аналітичних спостережень

Результати досліджень. Основною рибною продукцією внутрішніх водойм була й залишатиметься в перспективі свіжа риба різних порід. Тому важливим питанням для підприємств, які її поставляють на ринок, є умови вирощування й відгодівлі риби, якість мальків та екологічний стан водоймища.

В Україні є значні площі внутрішніх водойм, придатних для вирощування риби. Наявність водного фонду для вирощування об'єктів аквакультури перевищує 1 млн га; із них водосховищ – близько 800 тис. га, ставів – 122,5 тис. га, озер – 86,5 тис. га, водойм-охолоджувачів – 13,5 тис. га, інших

категорій – 6 тис. га. За наявності водного фонду Україна посідає друге (після Росії) місце в Європі.

Переважає кількість ставків і озер, в яких здійснюється риборозведення, перебувають в оренді підприємств-рибогосподарств. Основні зусилля такі господарства спрямовують на вирощування і реалізацію у свіжому вигляді рослиноїдних порід риби – коропа і різних видів товстолобика, які мають постійний і стабільний попит із боку споживачів. При цьому для отримання позитивного економічного ефекту від рибальства господарства мають комплексно вирішувати питання розведення риби, її вилову та доставки до кінцевого споживача. Переважає більшість рибогосподарств при вирощуванні товстолобика використовує дворічний цикл, за допомогою якого підприємство протягом двох вегетаційних періодів одержує товарну продукцію масою 0,4-0,5 кг (і навіть до 1,0 кг для коропа). На короп із такою масою є найбільший попит серед населення.

Для підвищення економічної ефективності вирощування товарної риби у внутрішніх водах, насамперед штучних, важливим є догляд за ставками і водосховищами, в яких планується здійснювати промислове рибальство.

Перспективним напрямом розведення товарної риби є запровадження трирічного циклу її вирощування. Такий період практикують переважно для розведення товстолобика, адже за цей період він досягає маси трьох і більше кілограмів, що користується особливим попитом серед населення, оскільки м'ясо переходить до розряду „жирного”, з якого виготовляють високоякісний балік.

В Україні наявна значна кількість малих, так званих „технологічних”, водоймищ, які є складовими промислових об'єктів, як то відстійників, охолоджувачів та ін. На таких водоймищах можливе ведення товарного рибництва за умов взаємоузгодженості організаційно-економічних відносин між підприємствами-власниками водних об'єктів і водокористувачами у випадку, коли власне промислове підприємство не зацікавлене у самостійному веденні даного виду економічної діяльності. Специфічність даних водних об'єктів полягає у практично повній відсутності умов для природного відтворення риб через низький рівень природної кормової бази, якісних показників води та ін. Тому рибогосподарства використовують їх в якості нагульних водоймищ. Такий вид рибництва дає змогу значно оптимізувати використання природних кормів із штучними, розвиваючи при цьому екологічно чисту та ресурсо- й енергозберігаючу технологію розведення високоякісної цінної риби.

Якщо економічна діяльність по рибальству у внутрішніх спрямована насамперед на вирощування та відгодівлю риби, то у зовнішніх водах вона полягає у виявленні значних скупчень риби та її вилов, а також транспортування до кінцевого споживача й умови перевезення продукції. Фонд рибогосподарських водних об'єктів України становить 15633,5 тис. га прибережних ділянок Чорного та Азовського морів, 18 заток зазначених морів площею 1620,1 тис. га, 21 лиман площею 267,4 тис. га.

Для рибогосподарських підприємств, що займаються морським виловом рибопродукції, важливим завданням ефективної діяльності є наявність сучасної матеріально-технічної бази у вигляді флоту та наземного транспорту. В Україні функціонує 4 морські рибні порти: Севастопольський морський рибний порт, Керченський, Іллічівський та Маріупольський. Їх перевалочні потужності та інфраструктура здатні в повному обсязі приймати рибні судна, здійснювати їх вивантаження та обслуговування.

Разом із тим за часи незалежності в Україні катастрофічно знизився сам океанічний флот країни. Наприкінці 80-х років минулого століття потужний рибальський флот України займався виловом риби біля берегів Мавританії і Марокко, Росії й Антарктиди. Матеріально-технічна база дозволяла добувати, переробляти, зберігати й продавати через систему дистрибуції близько 750 тис. тонн риби й рибної продукції щорічно, а 2009-го, за даними Держкомстату, вилов риби становив 256,9 тис. тонн, із яких на внутрішній ринок України надійшло всього 40 тис. тонн. Основу океанічного промислу на сьогодні складають рибодобувні підприємства недержавної форми власності: ВАТ «Інтеррибфлот» та ТОВ Рибпромислова судноплавна компанія «Капітан», ЗАТ «СРДК», які здійснюють промисел у районі Центально-Східної Атлантики (Мавританія), державне підприємство «Сервіс» та рибодобувна компанія «Fishing Company S.A.», які працюють у морській економічній зоні Нової Зеландії.

Якщо у 1999 році у нас було 123 океанічних судна, то протягом 2009 року із різною періодичністю працювало лише 12 суден океанічного промислу, які здійснювали промисел ставриди, сардини, скумбрії, кальмарів та ін. На думку експертів, для покриття внутрішнього споживання країни морською рибопродукцією необхідне близько 30 суден різної тоннажності та класності. Для вирішення цієї проблеми необхідно прийняття відповідної державної програми, яка б стимулювала виробництво спеціалізованих суден по вилову морської аквакультури на вітчизняних верфях та передачу їх рибогоспо-

дарським підприємствам на умовах фінансового лізингу. Для цього пропонується ввести 5%-й податок на будь-яку рибну продукцію, сировину з неї, також продукти переробки, що імпортуються на вітчизняний ринок.

При цьому разом із будівництвом безпосередньо риболовних суден необхідно зводити транспортні судна. Обидва види суден повинні бути високотехнологічними, обладнаними супутниково-навігаційними та GPS системами. Риболовним суднам вони необхідні для відстеження з космосу значних скупчень риби, а транспортним — для точності визначення риболовного судна та зниження втрат часу при навігації й прокладання маршрутів. З огляду на це, доцільним буде при будівництві наступного вітчизняного космічного супутника встановити на ньому відповідне обладнання, а також використання іноземних супутників спостереження за світовим океаном на договірних засадах як на державному рівні, так і самими рибопідприємствами.

Україна є членом близько десяти міжнародних організацій, які створені з метою регулювання відносин між державами у галузі використання ресурсів Світового океану, екології морів, а також ведення рибальства. В межах цих організацій нашій державі надаються квоти щодо здійснення промислового видобування водних живих ресурсів вцілому та ведення промислового вилову риби зокрема. Однак через практичну відсутність вітчизняного океанічного флоту вказані квоти використовуються не в повному обсязі, що в майбутньому може призвести до відмови у праві рибальства у Світовому океані взагалі.

Так, вітчизняними підприємствами у 2009 році не здійснювався вилов риби та добування інших водних живих ресурсів у відкритій частині Світового океану, хоча ще у 2008 році було вилучено 7556 тонн, а у 1995 році — 22694 тонн. Тобто, вітчизняний океанічний флот не здійснював промисловий вилов рибпродукції для вітчизняного ринку, а всю продукцію безпосередньо у місцях вилову реалізовував іноземним країнам.

При цьому, ми вважаємо, що відмовлятися від квот на вилов риби через відсутність матеріально-технічної бази є неприпустимим, оскільки в майбутньому ми вже не зможемо їх отримати через надзвичайно складні умови їх відновлення. Більше того, слід брати участь у новостворюваних міжнародних організаціях у даній галузі. Так, надзвичайно перспективною, з огляду на це, є міжнародна Організація з питань рибальства в південній частині Тихого океану. Цей регіон важливий для будь-якої держави, тому участь у ній, отримання квот, їх освоєння, а також безпосередня

присутність українського рибальського флоту в Тихому океані носять стратегічне значення як для продовольчої (як джерело наповнення вітчизняного ринку морепродуктами й рибною продукцією), так і політико-економічної безпеки.

Державний комітет рибного господарства щорічно встановлює ліміти на виловлення риби й інших водних живих ресурсів у водних об'єктах загальнодержавного значення, однак через низький рівень фінансування комітету на заходи по незаконному вилову риби (насамперед, це відсутність сучасних кораблів та суден спостереження за водними об'єктами з метою запобігання протиправного рибальства) цей ліміт значно перевищується браконьєрським шляхом.

Водночас конче необхідно розвивати інфраструктуру та логістичну систему доставки рибпродукції до споживача. Нині необхідно підвищувати економічну ефективність підприємств, як виробників, так і переробників, впроваджуючи сучасні технології й новітнє обладнання переробки, зберігання і транспортування продукції. Крім того, з огляду на відсутність в Україні власної сировинної бази деяких видів риби (зокрема скумбрії, палтуса, сьомги, оселедця та інших видів), її завжди будуть імпортувати у значних обсягах, які переважатимуть 50% загального обсягу, потребують удосконалення і модернізації існуючих та будівництва нових потужностей по зберіганню риби та інших водних живих ресурсів. Окрім того, через незадовільний стан холодильників, у яких зберігається рибпродукція (рівень зносу основних фондів катастрофічний), слід сприяти інвестуванню як вітчизняного, так й іноземного капіталу у будівництво нових. Це повинно стати одним із пріоритетів у державному стимулюванні розвитку інфраструктури ринку.

Зважаючи на те, що риба та інші живі водні ресурси є високопоживною харчовою продукцією, необхідною для повноцінного функціонування й життєдіяльності людини, попит на неї буде постійним, а разом із підвищенням рівня доходів населення він буде лише збільшуватися. У зв'язку з цим конкурентоспроможною буде продукція тих товаровиробників, яка окрім високих споживчих властивостей і відповідної якості буде представлена на ринку у зручному пакуванні і в широкому асортименті. Таким чином, уже зараз потрібно нарощувати потужності з фасування та пакування рибпродукції. Крім того, вкрай необхідно підприємствам досягнути такого рівня ціни та асортименту й якості продукції, який у максимально повному обсязі задовольняв би потреби кінцевого споживача, чи то переробне підприємство, чи населення країни.

Необхідно зазначити, що рибогосподарським підприємствам необхідно постійно вкладати кошти в модернізацію власного підприємства, оновлювати матеріально-технічну базу, підвищувати капіталізацію підприємства. Одночасно з розвитком рибогосподарських підприємств, нарощенням вилову і переробки рибної продукції доцільно суттєво підвищити рівень контролю за її якістю. Насамперед, необхідно заборонити ввезення нелегальної риби та сировина для переробки, яка не пройшла сертифікації. Слід посилити контроль за мережами супермаркетів, магазинів, особливо ринків і стихійних точок продажу. При виявленні несертифікованої продукції на реалізаторів слід накладати значні штрафні санкції, включаючи позбавлення свідоцтва на відповідний вид діяльності.

Необхідно, разом із цим, збільшити кількість центрів сертифікації та якісної оцінки продукції як державного, так і приватного характеру; при цьому державні центри обладнувати сучасними засобами вимірювання за кошти державного бюджету, а при ринкових – за рахунок відсотка з орендної плати за місце торгівлі.

Підвищувати якість продукції на підприємстві безпосередньо слід за рахунок впровадження новітніх інноваційних технологій, насамперед, у процес обробки продукції та її пакування.

Висновки. Отже, подальший розвиток ринку риби та рибної продукції повинен базуватися на створенні дієвого організаційно-економічного механізму його функціонування. Одночасний розвиток усіх елементів механізму спричинять синергійний ефект розвитку ринку рибної продукції, що, в кінцевому результаті, підвищить економічну ефективність діяльності рибогосподарських підприємств, їх конкурентоспроможність як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринках, а кінцевим споживачам надасть широкий асортимент рибної продукції та її переробки

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алімов С.І. Рибне господарство України: стан і перспективи / К.: Вища освіта, 2003. – 335 с.
2. Гринжєвський М.В. Основи фермерського рибного господарства. / Гринжєвський М.В., Андрущенко А.І., Третяк О.М. [та ін.]. За ред. М.В. Гринжєвського. – К.: Світ, 2000. – 344 с.
3. Козій С. Перспективи розвитку ринку риби і рибної продукції // *Економіческие инновации*. – Вып. 19: Приоритеты преобразований в экономике. Сб. науч. работ. – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2004. – С. 230-236.

високої якості за доступною ціною.

При цьому однією з основних проблем державного регулювання ринку рибної продукції, а також усього продовольчого ринку, є стимулювання внутрішнього попиту та підвищення купівельної спроможності населення, оскільки саме самодостатня й забезпечена матеріально людина здатна створювати попит на ринку.

Традиційно високий рівень споживання риби, унікальні природні можливості, кваліфіковані фахівці, місткий і привабливий ринок є основою інвестиційної привабливості рибної галузі України. На ринку риби необхідно створити прозорі та дієві організаційно-економічні правила гри, що нададуть впевненості учасникам ринку, інвесторам у завтрашньому дні.

Розвитку вітчизняного ринку риби сприятимуть:

- маркетингові дослідження та розвиток логістики;
- сучасний розвиток аквакультури;
- повне і раціональне використання промислових можливостей України;
- прийом та переробка сировини від місцевих рибалок;
- посилення контролю за якістю риби і рибної продукції;
- прийняття відповідної державної програми, яка б стимулювала виробництво спеціалізованих суден по вилову морської аквакультури та передачу їх рибогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу (для цього пропонується ввести 5%-й податок на будь-яку рибну продукцію, сировину з неї, а також продукти переробки, що імпортується на вітчизняний ринок);
- державне стимулювання розвитку інфраструктури ринку;
- модернізація рибогосподарських підприємств, оновлення матеріально-технічної бази, підвищення капіталізації підприємств.

4. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / під ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. – К.: УкрІНТЕІ, 1993. – 236 с.
5. Смирнюк Н.І. Забезпеченість населення України рибою та рибною продукцією на сучасному етапі становлення ринкових відносин. / Смирнюк Н.І., Буряк І.В., Марценюк Н.О. // *Рибогосподарська наука України* – 2007. – №1. – С. 76-83.
6. Стасишен М.С. Економічні проблеми розвитку рибного господарства України / М.С. Стасишен; Ред.: П.П. Борщевський; НАН України. – К., 1998. – 292 с.